

„Tudományos birkapörkölt”

I. Ez a kifejezés jutott eszembe Bakos István okos és higgadt tanulmányának olvasása közben. De sajnós, a találó, a vidéki szellemi életünkre sok vonatkozásban még ma is jellemző meghatározást nem én találtam ki, hanem Erdei Ferenc írta le utolszó, nagyszabású könyvében, a Város és vidékében. Ő is Szentesen hallotta, amikor a városi értelmiség termékenyítő társaséletének hiányáról panaszkodtak neki a helybeliek. A kifejezés arra utal, hogy az elég nagylétszámú, több mint ezer főre rúgó szentesi értelmiség általában is, de még szakmai csoportokon belül is lehangozóan izoláltan él, sem egymás között nem szoktak összejönni, sem más társadalmi rétegbeliekkel nem találkoznak. Az egymást segítő, gazdagító és ösztönző társas eszmecserékre alkalmas összejövetelek, találkozások helyett vagy túl hivatalos és formális „értekezletek” vannak, vagy marad a „tudományos birkapörkölt”, azaz a gyakran „sírva vigadásba” torkolló, már eleve nem szellemi feladatok szolgálatáért szerveződő találkozás, ami nem erőt és ösztönzést ad a munkához, legfeljebb a felhalmozódott, valóságos vagy vélt sebekre, sérelmekre jelent átmeneti gyógyírt.

Erdei Ferenc szentesi helyzetelemzése nem éppen a Bakos István cikkében toll-hegyre tűzött témakörben történt, de felidézése mégis jogosult, mert a problémák valahol itt kezdődnek, a város és vidéke kérdéskörben, abban a sajátos települési, gazdasági-társadalmi szerkezetben és tagoltságban, ami ma is jellemzi Magyarországot. Ez határozza meg az értelmiségi létet vidéken, ez a tudományos lehetőségeket, ezen belül a társadalomtudományok helyzetét is. Amint Bakos cikke is utal erre, a gondok, nehézségek egy része nem vidéki természetű, hanem országos eredetű. Sőt, egészeben véve történelmi fogantatású is, hiszen Apáczai Csere Jánost éppen úgy gyötörte már, mint a két világháború között Fülep Lajost, a felszabadulás után Németh Lászlót, s ma is sok-sok tanárt, orvost, közgazdászt, mérnököt. De, az említett személyek életpályája, vagy pályájuk kisebb szakasza nem csak elrettent, hanem biztatást és erőt is adhat.

No, de próbáljunk rendet tartani. Azt mondtuk, az értelmiségi, a szellemi élet, a művészeti és tudományos alkotó munka mai gondjainak egy része nem vidéki természetű és eredetű. Itt van mindjárt az értelmiség fogalma, meghatározása, s az értelmiség száma, aránya ma Magyarországon. Közismert, hogy a mai statisztikai nomenklatúránk és a tudományos irodalmunk is használ egy ilyen fogalmat, hogy „szellemi dolgozó”, s ebbe mindazok beletartoznak, akiknek a tevékenységében nagyobb arányt foglal el a szellemi, mint a fizikai természetű munka, de az elkülönítés — még az 1970-es népszámlálás idején így volt — olyan korszerűtlen, hogy egyenesen félrevezető. Nem csak azért, mert egy eléggé magas szellemidolgozó-arányt mutat ki társadalmunkban (25%), azt, hogy minden negyedik kereső szellemi tevékenységet végez, hanem azért főleg, mert a szellemi tevékenységet nem ott mutatja ki sok esetben, ahol végzik, ami által hamis tudatot kelt emberekben, társadalmi csoportokban, kedvezőt is, kedvezőtlent is. Elhitheti a gépíró-kisasszonyról, hogy ő szellemi dolgozó, s azt a látszatot kelti, hogy az elektroműszerész, vagy az atomkutató intézeti laboráns vagy technikus nem szellemi dolgozó.

Az is probléma, hogy a szellemi dolgozókon belül az úgynevezett kvalifikált értelmiség létszáma és aránya is kissé mesterkélten duzzasztott, de ugyanígy vagyunk a tudományos dolgozókéval is. Kvalifikált értelmiségen az egyetemi és főiskolai diplomával rendelkezők népes tábort értjük, számuk ma hazánkban kb. 380 000,

Hozzászólások a társadalomtudományi kutatások vidéki helyzetéről folyó vitához.

de ehhez hozzá kell tennünk, hogy az említett diplomával rendelkezők egy része a valóságban nem felel meg a kívánt szintnek, azaz gyenge minőségű a diploma, másrészt sok olyan oklevelet is felsőfokú végzettségnek minősítünk, amelyik nehezen számítható ide reális értékelés alapján.

Hasonló a helyzet a tudományos kutatás területén is. Az általam ismert legutóbbi adatok szerint ma a kutatóhelyek száma majdnem 1500, a kutatóhelyi összes dolgozóké pedig több, mint 80 000. Ez utóbbiak közül tudományos kutatóként tartanak nyilván majdnem 35 000 embert. Megítélésem szerint ezek a számok is megszépítik a valóságot, többek között automatikusan tudományos kutatóknak minősítve olyan értelmiségieket, akik soha nem végeztek, nem is fognak végezni tudományos munkát, noha ettől még tevékenységük társadalmilag hasznos és értékes lehet. Mind a szellemi dolgozók, mind a kvalifikált értelmiség, mind a tudományos kutatók létszámának meghatározásánál van tehát bizonyos megszépítő és dicsekvő tendencia, ami felesleges, sőt kártékony, mert egy fokon túl a valóságos értéket, értelmiségi létet és alkotó munkát devalválja, rosszul tájékoztat, s több vonatkozásban hamis értéktudatot és értékrendet teremt, összezavarja a dolgokat.

Ide tartozik még többek között a tudományos minősítések kérdése is. Bár nem lehet egyet érteni teljesen az olyanfajta, félig komoly, félig humoros ítéletekkel, ami az Élet és Irodalomban megjelent Kandida-túra című cikkből kicsendült, az bizonyára igaz, hogy indokolatlanul nagyra nőtt a tudományos fokozatot viselők száma, különösen is a kandidátusoké, amely talán már meg is haladta a nyolcezeret.

Mindezek országos problémák, azoknak is csak egy része. De említésük indokolt, hiszen a Bakos cikkében érintett gondokra is ezek hatnak elsősorban, mint általános és országos tényezők.

II. De vannak természetesen speciális vidéki problémák is. Az értelmiség helyzetét általában nézve, de a tudományos életet, ezen belül a társadalomtudományi kutatás lehetőségeit tekintve is. Az bizonyos, hogy a tudomány helyzete, eredményei szempontjából a kérdés teljesen mellékesnek is tűnhet, hiszen a tudományt magát, de a tudomány felhasználását is legkevésbé érdekli az, ki és hol hozta létre a tudományos eredményt. A tudomány világa lényegében személytelen és régiótlan. Nem ismer igazában sem osztály-, sem nemzeti-, sem országhatárokat. Általában.

Ha azonban nem a tudomány belső világa és öntörvényűsége felől közelítünk a kérdéshez, hanem a nemzet, a társadalom felől, azonnal nem közömbös, hogy mondjuk Magyarország hogyan illeszkedik bele, hogyan vesz részt a világ mai tudományos életében, s az országon belül sem érdektelen annak vizsgálata, hogyan tagolódik egy ország szellemi élete földrajzilag, s ezen belül milyen tagolódási lehetőségeket lehet és érdemes biztosítani a tudományos életnek.

Azt ma már elég világosan látjuk, hogy ezt a kis országot, annak népét, társadalmát csakis egészében, teljes földrajzi kiterjedésében, vertikális és horizontális tagoltságában lehet és szabad építeni és gondozni, gyarapítani, fejleszteni. A területi megkülönböztetés — amely jelentkezhet elhanyagolásban is — lényegében társadalmi megkülönböztetéshez és kiszolgáltatottsághoz vezet, amit egy szocialista társadalom nem engedhet meg magának.

Ma nálunk a gazdasági életben, településpolitikában határozottan észlelhető az arányos területfejlesztésre való törekvés. Ennek kikerülhetetlen konzekvenciája jelentkezett a közművelődésben, kultúrában, sőt a tudománypolitikában is. De a területfejlesztésnek is van ésszerűségi és gazdaságossági értéke, így határa is. S a szociális és humánus szempontokat ezekkel szemben büntetlenül nem lehet érvényesíteni, mert veszélyes bumeráng lesz, lehet belőle.

Úgy tűnik, önmagában bármilyen szimpatikus is a területfejlesztő szempont érvényesítése például az akadémiai területi bizottságok létrehozásánál, felsőoktatási intézmények vidékre telepítésénél, az össztársadalmi, nemzeti szempontból elkerülhetetlen gazdaságossági, hatékonysági szempontok nem kerültek bele mindig a mérleg másik serpenyőjébe. Ezt bátran meg lehet kockáztatni az akadémiai bizottságok

esetében máris, pedig az utolsó vidéki bizottságot nem is régen alakították meg. (Ne legyen igazunk, de pár év múlva rá fogunk jönni, hogy ez nem hozta meg a kellő eredményt — hiszen nem olyan nagy ez az ország, hogy ne lehetne áttekinteni a Duna partjáról a tudományos életét —, s ésszerű centralizálást fogunk végrehajtani, s elkönyveljük, mint új eredményt.) Más a helyzet bizonyos felsőoktatási intézmények, s bizonyos kutatóintézetek vidéken történő megszervezésével. A pedagógusképző intézményeknél figyelembe kell venni a jogos területi igény mellett például a képző intézmények bizonyos optimális, éppen a pedagógiai munka hatékonysága szempontjából szükséges intézménynagyságot is, ami lényegében gazdaságossági és hatékonysági szempont, ha nem is lehet mindig valutában kifejezni. A burgonyanemesítést és dohánynemesítést is jobb, ha nem Budapestről végzik vagy Gödöllőről, és nem feltétlenül a Mátrában akarják megszervezni, hanem ott, hol a burgonya és a dohány jellemzően terem.

A társadalomtudományi kutatásoknál is szem előtt lehet tartanunk bizonyos regionális szempontokat, bár itt is van határ és korlát. Itt is az a helyes, ha nem tévesztjük szem elől Budapest természetes fókuszjellegét, országunk megmászhatóan egyközpontúságát.

Ne akarjuk feltétlenül a Néprajzi Múzeumot vagy az Akadémia Néprajzi Kutatócsoportját vidékre telepíteni, mert a szűr a Hortobágyon volt és a matyók Mezőkövesden élnek, éltek. Mert azt Ortutay Szegedről és Pestről is tudta, hogy Fedics Mihályt Bátorligeten találja meg, Hoffman Tamás is tudta, hogy a gabona takarását nem a Halászbástyán kell tanulmányozni, s Takács Lajos is tudta, hogy hol kell kutatnia egy jellegzetes irtásfalú után.

De ennek a részbeni ellenkezője is igaz. Minden vidéken élő társadalomtudományi kutató tudja ma már, hogy a budapesti (társadalomtudományi) kutatóintézetek és forrásórzó közgyűjtemények nélkül dolgozni, eredményt elérni aligha lehetséges. És ez a kettős kölcsönösség és viszonyosság Budapest, azaz központ és vidék megkülönböztetése mind a tudományos feladatokban és munkában, mind a kutatók osztályozásában felette relatív, és semmi esetre sem jelenthet értékrendiséget. Teljesítmény nélkül a pesti kutató sem kutató, s kellő teljesítménnyel a vidéken élő szakember is teljes értékűnek tekinthető és tekintendő.

Vidéken kétségtelenül hátrányosabb a kutató személyes helyzete, mint Budapesten, vagy egy-két nagyobb városban, Szegeden, Debrecenben és bizonyos tudományterületek esetében Pécsen. A tudományos eredményért kettőzött energiával, munkafegyelemmel, időráfordítással kell dolgoznia, többnyire társtalán, és kedvezőtlenebb társadalmi, sőt társadalompolitikai környezetben dolgozik, mint a budapesti, vagy az említett nagyobb városokbeli kutató.

A kettőzött energia, munkaráfordítás nehézsége még csak könnyen le is küzdhető. Feláldozza az ember nyári szabadságát, kaphat bizonyos munkahelyi kedvezményt — mert többségük nem kutatói státuszban van —, felutazik Budapestre, gyakran külföldre is eljut, s végzi a gyűjtőmunkát, tanulmányozza a szükséges szakirodalmat. De már ahhoz is kettőzött energia és munkaidő szükséges, ha könyvtárközi kölcsönzésre van szüksége, vagy levéltári, esetleg múzeumi anyagot kell máshonnan, többnyire Budapestről meghozatnia vagy eredetiben, vagy mikrofilmen, xeroxon stb.

Nagyobb gond és baj általában a társtalanság. Egy-egy szakmában, szakágazatban, egy-egy témakörben rendszerint egy vagy egy-két kutató dolgozik csak vidéken, nincs vita- és konzultációs partner, nincs meg a szükséges szakmai légkör és kontroll, amelyben egy-egy közbevetett megjegyzés gyötrelmes töprengéseken lendítheti túl a kutatót, eltévelyedésektől óvja, némely esetben józan önbecsülésében tartja meg, védi az önmaga túl- vagy aláértékelésétől. Mert mindkettő elég gyakori és mindkettő káros.

Sok minden múlik azon is, a helyileg, területileg illetékes politikai, társadalmi, igazgatási szervek, a vezetés és a vezetők milyen áttekintéssel, tájékozottsággal kezelik egy-egy város, tájegységi — főként megye — tudományos törekvéseit, s ezen belül a társadalomtudományi kutatási kezdeményezéseket, törekvéseket. Itt azonnal

közbe lehetne vetni, hogy mivel ezen a téren elég kedvezőtlenek a tapasztalatok, azért születtek meg a vidéki akadémiai bizottságok, amelyek majd segítenek abban, hogy az országosan érvényes tudományos törekvések és elfogadott értékrendszerek érvényesüljenek a vidéki kutatások és kutatók megítélésében is. Félő, hogy ez a szándék csak igen kis mértékben valósulhat meg, mert nem lesz képes a regionális hatalmi-igazgatási szervezetben magának kellő méltánylást kiharcolni. No és maga az is kétséges, hogy a vidéki akadémiai bizottságok és azok szakmailag eléggé differenciált munkacsoportjai önmagukban is alkalmasak, képesek lesznek-e megőrizni a tudományos munka szervezésében, támogatásában — amely egyelőre inkább csak erkölcsi, és nem anyagi, de nagyon is fontos lenne így is — az országosan kialakult, legalábbis kívánatos tudományetikai értékrendszert, s nem alakul-e ki a bizottságoknál is a vidékiesség biztos jeleként a személyes intrika, a furkálódás és piszkálódás, az ellenszenv-rokonszenv kútmérgező légköre?

III. Az elmondottakból jogosan lehet arra következtetni, hogy nem lehetünk fenntartás nélkül „municipalisták” mindannyian pusztán azért, mert vidéken élünk. Különösen a tudományos élet egyetemesebb horizontot és érdekrendszert kívánó kérdéskörében nem. A Bakos István írásában felvetett kérdések élők, és megválaszolásuk indokolt. Meg vagyunk győződve arról, hogy a társadalomtudomány sok ágában jogosult és lehetséges a regionális kutatás — mert ismernünk kell múltunk és jelenünk „Murokországait”, s kik tárják ezt fel, ha nem a főként vidéken élő kutatók, kutatásra is képes értelmiségiek, de arról is, hogy csupán azért, mert valaki vidéken él, annak minden speciális nehezékével együtt, ne szoríttassék ki az egyetemesebb tudományos életből, s ne kényszeríttessék a koporsóig csakis regionális, periférikus témákkal való foglalkozásra.

Bakos jó meglátásait, főként ésszerű javaslatait aligha tudnánk újabbakkal egészíteni. Legfeljebb azzal a szerény ötlettel, hogy milyen jó lenne egy modern, mai „centralista-municipalista” vita Magyarországon, amely az élet minden területén gondosan és részletesen mérlegelné, hol és meddig érdemes elmenni a nemzeti méretű gazdasági-igazgatási-művelődési-tudományszervezési struktúra tagolásában, mert mintha mostani intézkedéseink az élet sok területén nem nyugodnának megfelelő alapokon.

KRISTÓ GYULA

Mit ér a társadalomtudomány, ha — vidéken művelik?

A címben szereplő kérdésre igaz és valóban „vonalas” választ akkor lehetne adni, ha azt felelnék: annyit ér, amennyit a társadalomtudományi kutatást követően megszületett eredmény jelent. Ha ez az eredmény számottevő, akkor a vidéki társadalomtudományi kutatás sokat ér, ha viszont kisebb jelentőségű tudományos siker koronázza, vagy lényegében nem is születik eredmény, akkor értéke csekély vagy éppen minimális. Az eredmény oldaláról közelítve, a felületes szemlélő aligha lát — a nyilvánvaló mennyiségi különbségen túl — minőségi különbséget a fővárosi és vidéki társadalomtudományi kutatások között: Budapesten is készülhetnek (és nyilván ké-